

The Truman Show

The Truman Show är en lekfull satir som belyser mediernas makt samtidigt som den speglar den känsla av tomhet som kan uppfylla människor i det moderna konsumtionssamhället. I centrum för handlingen står en ung man som sedan födseln hållits ovetande om att han är instängd i en gigantisk TV-studio där han dygnet runt står i centrum för en direktsänd TV-show. Filmen skildrar hur han gradvis övervinner sina inre och yttre begränsningar för att slutligen slå sig fri.

Åldersrekommendation: Åk 9 – gymnasiet

En filmhandledning av
KLAS VIKLUND

Filmens handling

Truman Burbank, 29 år, lever med sin hustru i det lilla samhället Seahaven där han arbetar som försäljare av försäkringar. Samhället ligger på en ö, omgiven av vatten. Truman är ovetande om att ön är byggd i en enorm TV-studio och att han själv, sedan födseln, dygnet runt varit huvudperson i en direktsänd TV-show, kallad *The Truman Show*.

Serien följs varje dag av miljoner TV-tittare över hela världen. Parallellt med skildringen av Truman Burbanks liv förekommer i filmen inklippbilder som visar några av dessa tittare (två vakter i ett parkeringshus, några servitriser på en bar, två gamla damer i en soffa, en mor med barn, en japansk familj och en man i ett badkar). Dessa tittare sitter fångade framför sina TV-apparater där de kommenterar olika händelser i TV-programmet.

Trumans familj, arbetskamrater och vänner är alla skådespelare. Trumans hustru Meryl är operationsköterska. Hans bästa vän Marlon arbetar med att fylla på varuautomater. De regisseras av TV-programmets

I filmens början faller en strålkastare märkt Sirius – himlavalvets starkaste stjärna – ned framför fötterna på Truman.

skapare, en man vid namn Christof, som övervakar allt som sker från ett kontrollrum, bakom en konstgjord måne, på 221:a våningen i den kupolformade TV-studion.

Det är dag 10.909 sedan programmet började sändas. Då Truman lämnar sitt hus faller en strålkastare, märkt Sirius, från skyn. Truman ser med förvåning på det krossade metallföremålet. I bilen på väg till arbetet meddelar radionheterna att ett flygplan tappat delar då det "alldeles nyss flög över Seahaven".

På sitt arbete får Truman Burbank i uppdrag att göra ett kundbesök på en närbelägen ö. Då Truman försöker gå ombord på en färja som ska ta honom över vattnet drabbas han av en ångestattack och uppfylls av en stor skräck. I en tillbakablick skildras hur Truman som sjuåring såg sin far Kirk drunkna under en segeltur.

På väg till arbetet nästa dag möter Truman Burbank av en händelse en uteliggare som utseendemässigt starkt påminner om hans pappa. Då Truman försöker ta kontakt med mannen förs uteliggaren hastigt bort av en man och en kvinna samtidigt som Truman själv hindras av plötsligt uppdykande långdistanslöpare och en cyklist.

I en tillbakablick skildras hur Truman Burbank under tiden på college blir förälskad i en flicka vid namn Lauren Garland. Truman ges dock aldrig möjlighet att följa upp kontakten med Lauren eftersom den kvinna som av producenten är utsedd att bli hans hustru tränger sig på. I ett obehagligt ögonblick i skolans bibliotek lyckas dock Truman och Lauren få en pratstund och tillsammans flyr de till stranden. Lauren försöker berätta för Truman att hon inte heter Lauren, utan Sylvia. Hon säger att "alla bara låtsas" och att "alltihop är påhittat" för Trumans skull. Innan Lauren hinner tala klart förs hon bort i bil av en man som utger sig för att vara hennes far och som påstår att dottern är schizofren och att Truman aldrig mer kommer att träffa henne eftersom de ska flytta till Fiji. Sedan dess har Truman via urrivna modebilder ur olika damtidningar försökt rekonstruera bilden av Laura. Han fantiserar också om att resa till Fiji.

I bilradion på väg till arbetet får Truman in samma väglängd som studiopersonalen använder för sin interna kommunikation. Han hör hur hans färdväg kommenteras av bildproducenten. Truman uppfylls av en känsla av att hela världen kretsar

kring honom. När han stiger ur sin bil håller han på att bli överkörd av en buss. Istället för att gå till sitt arbete väljer han att slinka in genom en annan port där han innanför en hissörr skymtar baksidan av en kuliss där statister väntar på att göra entré.

Truman söker upp sin vän Marlon för att berätta om de händelser han upplevt: radioutsändningen, hissen som var en kuliss och känslan av att någon hela tiden förföljer honom.

Truman och hans hustru Meryl har besök av Trumans mamma. De båda kvinnorna bladdrar i ett fotoalbum och talar på ett överdrivet sätt om sin längtan efter barn och barnbarn. I albumet finns ett bröllopsfoto av Truman och Meryl. Truman uppmärksammar en tidigare förbisedd detalj i bilden: hans hustru håller två fingrar i kors – som om hon ljög då hon svor den äktenskapliga trohetserden.

Truman försöker att i smyg följa efter sin hustru då hon går till sitt arbete på sjukhuset, men överallt kommer människor i hans väg som hindrar honom. Han går till en resebyrå för att köpa en resa till Fiji, men allt är fullbokat. Truman går ombord på en buss som ska ta honom till Chicago, men bussen drabbas av tekniskt fel.

Senare samma dag gör Truman ett desperat försök att lämna ön i bil med sin hustru. Då de svänger ut i gatan hindras de av en synkroniserad trafikstockning. Truman övervinner sin rädsla att köra på bron över vattnet till fastlandet. De passerar en varningsskylt för skogsbrand och hamnar i en trafikspärr som upprättats på grund av en olycka i ett kärnkraftverk. Truman lämnar bilen och springer in i skogen där han fångas av män i strålskyddsutrustning. Truman och hans hustru förs hem av polis.

Då Truman öppet visar sin misstänksamhet mot hustrun försöker hon rädda situationen genom att på reklamfilmsmanér börja tala om kakao av märket Mococoa – ”naturligt odlad kakao från Mount Nicaragua, utan sötningsmedel”. Truman blir provocerad och brusar upp. Hustrun vänder sig mot en av de dolda TV-kamerorna och skriker ”Gör något!”. I nästa ögonblick knackar Trumans vän Marlon på dörren med en sexpack öl.

Truman och Marlon tillbringar kvällen tillsammans under stjärnorna. Truman talar om den förvirring som drabbat honom. Marlon bety-

gar Truman sin vänskap och uppriktighet i ett antal repliker som suffleras av TV-producenten Christof.

Samtalet avslutas med att Marlon berättar att han hittat Trumans far Kirk som kommer gående mot dem. Truman och fadern omfamnar varandra.

Den dramatiska höjdpunkten regisseras simultant från kontrollrummet vad gäller närbilder, kamerarörelser och bakgrundsmusik. Därefter följer en längre intervju med programmets skapare Christof. Under intervjun förklarar Christof att han lät den unge Truman bli vittne till faderns drunkningsolycka som ett sätt att göra Truman rädd för vatten och därmed skrämna Truman att vara kvar på ön. När skådespelaren, som gör rollen som fadern, läste utkastet till drunkningen blev han mycket besviken och beslutade sig för att ta sig tillbaka in i programmet, vilket han lyckats med. Christof får beröm för att ha återinfört fadern i serien och för den förklaring som ges till varför fadern inte hört av sig tidigare: minnesförlust.

I samband med intervjun redogörs för vissa detaljer kring inspelningen av programmet *The Truman Show*, till exempel dess historia och finansiering. Vi får veta att Trumans liv dokumenteras med 5.000 dolda kameror i en gigantisk studio (det enda byggnadsverk vid sidan av Kinesiska muren som syns från månen). Programmet finansieras via produktplaceringar och allt som förekommer i serien är till salu i en särskild katalog.

Under intervjun besvarar Christof frågor från tittare som ringer in. En av dem är den unga kvinnan Sylvia som själv haft en roll i programmet som studenten Laura. Hon anklagar Christof för att manipulera Trumans verklighet på ett oetiskt sätt. Mötet med Christof avslutas med en beskrivning av vad som kommer att ske i nästa avsnitt: Hustrun Meryl kommer att lämna Truman och istället ska Truman få en ny kärlek.

Dag 10.913. Stor förvirring uppstår i TV-bolagets kontrollrum då det visar sig att Truman i ett obevakat ögonblick lyckats lämna sitt hus. Christof beordrar ett sändningsavbrott. Tekniker och statister kallas ut för att leta efter Truman. Man finner honom i en segelbåt på väg bort från ön. I ett försök att skrämna Truman att vända tillbaka beordrar Christof fram regn- och vindmaskiner. Truman är nära att drunkna i den storm som Christof iscensätter, men

han vänder inte tillbaka. Christof väljer då att avblåsa ovädret.

Segelbåten kraschar in i en himmelsblå fond där Truman förvånad stiger ur. Han går utmed den målade horisontlinjen som löper kring filmstudions vägg och finner efter en stund en trappa som leder fram till en dörr. I ett sista försök att beveka Truman beslutar sig Christof för att tala till Truman via en högtalaneläggning. Christof berättar att Truman varit huvudperson i en TV-serie och att det inte finns någon större sanning utanför den värld som skapats för Truman. Christof uppmanar Truman att stanna kvar. Truman öppnar dörren och lämnar programmet med sin hälsningsfras: ”Ifall vi inte ses: God middag, god afton och god natt.”

Filmens konstruktion

Filmen *The Truman Show* beskriver i fiktionens form en TV-serie som skulle kunna finnas. De flesta av oss är förtrogna med såpoperor uppbyggda kring autentiska personer, eller TV-serier som hämtar sitt stoff ur verkligheten, till exempel *The Real World* (MTV), *Expedition Robinson* (SVT1), *Charter* (TV3), *Singelliv* (TV3) eller *Sjukhuset* (TV4). *The Truman Show* skildrar innehållet i en sådan såpadokumentär samtidigt som vi får ta del av förutsättningarna då programmet produceras och visas.

Titeln *The Truman Show* avser i första hand den konstruerade TV-serien men utgör också titeln på filmen om denna TV-serie. Eftersom filmen laborerar med flera olika berättarperspektiv kan det vara klargörande att inledningsvis definiera vilka berättarplan som förekommer i filmen.

En stor del av filmen är utförd som om det var själva TV-programmet vi såg där Truman är fotograferad med dold kamera. Översiktsbilderna är ibland avmaskade som om vi betraktade Truman genom ett teleobjektiv eller ett kikarsikte. Andra gånger används kraftigt vidvinkelobjektiv i kameror gömda i badrumsskåp eller i bilens instrumentpanel. Efter att Truman fått in produktions-teamets väglängd på bilradion och börjar sitt oberäknerliga uppträdande hinner TV-seriens bildproducent inte med. TV-kamerorna panorerar hit och dit och Truman hamnar delvis i oskärpa. Vi tillåts även höra det mekaniska ljudet då TV-kamerornas motordrivna zoomlins försöker fokusera Truman.

Sändningsavbrott i "The Truman Show". Tittarsiffrorna skjuter i höjden.

Sekvensen som beskriver segelflykten, där Truman blir vittne till hur hans far drunknar, samt avsnittet från college, där Truman möter sin ungdomskärlek Lauren, är båda inplacerade i berättelsen som om de vore Trumans subjektiva tillbakablickar. Som publik uppfattar vi det som om det är Truman själv som tänker tillbaka på dessa händelser. Att använda den här sortens subjektiva tillbakablickar är en konvention inom filmberättandet men inom ramen för denna film redovisas öppet att dessa avsnitt läggs in av producenten Christof som en slags resumé för nytiltkomna tittare. För det är sant som Truman konstaterar i slutet av filmen: "Ni hade ingen kamera i mitt huvud."

Återblicken på drunkningsolyckan sker med ett rakt klipp direkt från en scen där Truman sitter på stranden och tittar ut över havet. Återblicken på Trumans första möte med Lauren introduceras genom att Truman i källaren till sitt hus tar fram en röd tröja som Lauren lämnade efter sig på stranden. Bland personalen i bardisken, som ser detta på TV, finns någon som undrar vad Truman gör. En av flickorna i baren svarar: "Han kan inte glömma henne." Vi ser ett vågmönster svepa över en flimrande TV-skärm varefter vi får ta del av ett sammanklipp av situationer från Trumans tid på college. Tillbakablick- en avrundas med bilder från baren där vi får höra hur personalen kommenterar Trumans relation till Lauren. Servitriserna talar om hur mo-

derns plötsliga sjukdom hindrade Truman att följa efter Lauren till Fiji: "Vi har ju det här på samlingskassetten!"

Filmen saknar traditionella förtexter. Istället inleds filmen med TV-programmets förtexter ("The Truman Show – skapad av Christof"). Men innan dess ligger ett kort avsnitt där vi möter producenten Christof då han ger sin förklaring till varför *The Truman Show* blivit en tittarsuccé:

"Vi är uttråkade av att se skådespelare som bara låtsas. Vi är trötta på explosioner och specialeffekter. Även om den värld som han bor i delvis är påhittad så finns det inget oäkta hos Truman. Inga manus, inga replikskyltar. Det är inte Shakespeare, men det är äkta. Det är ett liv."

Efter Christofs tal introduceras huvudpersonen ("Truman Burbank som sig själv") då han står framför badrumsspegeln och gör morgontoalett. Därefter får vi se människorna kring Truman ("Hannah Gill som Meryl" och "Louis Coltrane som Marlon") då de i egenskap av skådespelare kommenterar sina roller och TV-seriens konstruktion. Vi får bland annat höra mannen som spelar Trumans bästa vän säga: "Alltihop är sant och verkligt. Inget ni ser i programmet är påhittat. Det är bara styrt."

Som en del av filmen får vi i vinjetter och inspelningsreportage veta hur TV-serien görs. Vi får se dramatiska höjdpunkter ur tidigare program samt minnesvärda ögonblick då olika per-

soner på ett kupppartat sätt försökt ta sig in i Trumans värld. Vi får även ta del av en intervju med producenten Christof då han medverkar i ett TV-program, kallat Tru-Talk, som ägnas åt att kommentera innehållet i TV-serien *The Truman Show*.

Men filmen låter oss också följa programmets skapare Christof och hans medarbetare när de inte vet att "vi" tittar. Dessa avsnitt utgör tillsammans med bilderna av TV-tittarna framför sina apparater en "yttre" verklighet som bara kan uppfattas av oss som ser filmen *The Truman Show*.

Ett sätt att sortera de olika typer av verkligheter vi möter i filmen är att utgå från hur personerna i filmen betraktar och kommenterar varandra. I centrum för handlingen finns Truman Burbank. Kring sig har han en grupp skådespelare som utger sig för att vara hans familj, vänner och arbetskamrater i det lilla samhället Seahaven. Bakom denna krets finns Christof och produktionsteamet kring TV-showen och utanför dem har vi den publik som tar del av TV-serien *The Truman Show*. Vidgar vi perspektivet kan vi bortom filmens fiktiva universum finna Jim Carrey och de övriga skådespelarna som medverkar i filmen och bortom dem hittar vi manusförfattaren (Andrew Niccol) och regissören som gjort filmen (Peter Weir). I en yttre cirkel återfinner vi oss själva som ser och analyserar filmen *The Truman Show*.

★ Försök att definiera vilka olika slags "verkligheter" vi möter i filmen *The Truman Show*. Vad kan det vara som gjort att TV-serien *The Truman Show* blivit en stor tittarsuccé? Vad är det som fascinerar tittarna som ser TV-programmet? Vi som ser filmen har en helt annan utgångspunkt. Vad är det för centrala frågor som gör att vi intresserar oss för denna historia?

En sann människa

I filmen får vi veta att TV-programmet *The Truman Show* sänts dygnet runt i 30 år och att programmet är en tittarsuccé över hela världen. Förklaringen sägs vara att programmet under denna tid speglar vardagliga situationer som det är lätt för en stor publik att känna igen sig i. Men fram till den dag då filmen tar sin början tycks det inte ha funnits några verkliga komplikationer i Trumans liv. I filmen beskrivs Trumans värld till en början som ett stycke icke-dramatik. Seahaven skildras som ett samhälle där alla oavbrutet går runt och ler åt varandra. Den dramatik som ändå finns är helt oplanerad. Trumans besatthet i sin ungdomskärlek Lauren är inget som Christof iscensatt och att Trumans död far efter 22 år dyker upp som statist i serien beror på TV-bolagets bristande säkerhetsrutiner.

För att en film eller en TV-serie ska fånga och behålla en stor publik krävs att dramat innehåller tydliga eller livsavgörande konflikter. TV-serien om Truman Burbank når sin tittartopp den dag då Truman lyckas smita ut ur sin bostad och producenten tillfälligt tvingas lägga in en skylt om sändningsavbrott. Plötsligt förvandlas den tidigare ganska statiska intrigen till en katt- och rättalek mellan producenten Christof och Truman.

En huvudregel för alla som vill berätta en engagerande historia är att inleda berättelsen i ett skede då något avgörande håller på att hända. Filmen om Truman Burbank är inte en berättelse om en "vanlig" man som förnöjt lever sitt liv, vilket under lång tid tycks ha varit det centrala temat i TV-programmet. Filmen om Truman har avgränsats till att handla om en man som succesivt kommit till insikt om sin livssituation och beslutar sig för att ta sig ur den. Därför inleds filmen i ett läge då Trumans värld bokstavigt och bildligt börjar rasa samman. Det första som händer i filmen är att en strålkastare lossnar ur sitt fäste och faller ned framför

fötterna på Truman då han är på väg till sitt arbete.

Den fallande strålkastaren blir för Truman ett varsel om hur nyckfull och oberäknerlig tillvaron trots allt är. Hade han fått strålkastaren i huvudet och avlidit hade livet varit slut. Senare håller han på att bli överkörd av en buss. Det tycks som om Truman under filmens gång bearbetar frågan om hur man bör värdera sitt liv och vilka risker man som människa ska våga ta. I slutet av filmen möter vi honom på hans kontor där han sitter och säljer försäkringar. Vi hör honom argumentera med en kund i telefon:

"Det här handlar inte om försäkring, utan om den stora variabeln: När inträffar döden? Det kan ske om en vecka, en månad, ett år – eller idag! En som bara låg och solade sig spetsades av ett ivägfluet parasoll. Sánt kan man inte gardera sig mot. Det jag försöker säga är att... livet är skört."

Hur man börjar och slutar historien blir betydelsebärande när man i efterhand ska sammanfatta berättelsens sensmoral, till exempel då vi som publik frågar oss vad vi lärt oss av filmen *The Truman Show*: Lönar det sig att förändra sitt liv – och vad är priset man kan tvingas betala?

Truman Burbank får i filmen förkroppsliga den vanliga människan, han är bilden av alla och "envar". Som hans förnamn antyder är han den "sanna människan". Inom ramen för TV-serien är han den enda person som inte förställer sig. Trumans påklitrade leende är snarast ett tecken på att han är en social produkt som reflekterar de signaler han får från det omgivande samhället. Kanske kan man också säga att Truman under filmens gång blir en "verkligt sann människa" först då han beslutar sig för att sätta allt på spel och förvekliga sig själv genom att lämna Seahaven.

Även efternamnet Burbank har ett visst symbolvärde eftersom Burbank är adressen till det studioområde i norra Los Angeles där bland annat Disney har sitt huvudkontor. Namnet Burbank understryker på ett ironiskt vis Trumans släktskap med medieindustrin och i filmen sägs att Truman är det första barn som på laglig väg adopterats av ett företag.

Den stad som i filmen uppförts för Trumans skull tycks i verkligheten ha sin förebild i ett Disney-projekt. År 1996 invigde nämligen Walt Disney en egen stad med villor för privatper-

soner. Staden kallas Celebration City och är belägen i Orlando i Florida där Disneys arkitekter på ett nostalgiskt sätt försökt återskapa drömmen om den amerikanska småstaden.

Det framgår tydligt i filmen att det samhälle där Truman Burbank bor uppförts vid ett och samma tillfälle. Husen är byggda i en stil där man kombinerat nyviktorsans och postmodern arkitektur. Vad vi ser är småstadslyckan i modern framtoning. Samtidigt ger de kritvita villorna och kontorshusen en steril och livlös känsla. Staden är belyst med ett platt och skugglöst scenljus precis som i en traditionell TV-show. Vi som ser filmen förstår att stadens enda syfte är att vara en kuliss för Trumans liv.

Trots att Truman lever sitt liv i en konstgjord värld går det lätt att känna igen sig i de livsfrågor som han brottas med. Vem har inte funderat över hur verkligheten skulle sett ut om man valt en annan väg i livet? Eller känt att man egentligen borde leva ett helt annat liv i närmare samklang med den person man innerst inne tycks vara? Eller drabbats av den paranoida känslan av att Gud och hela världen svurit sig samman mot en själv?

The Truman Show är en film som kan läsas på flera olika sätt. På en filosofisk nivå knyter filmen an till Platons beskrivning av att det bortom världen, som vi känner den, finns en idévärld där allting är fullkomligt.

På det mer konkreta handlingsplanet finns en uppgörelse mellan Truman och hans skapare Christof som påminner om Gamla Testamentets berättelse i Bibeln där Job slåss mot de prövningar som Gud utsätter honom för. Båda berättelserna slutar med att "Skaparen" ger sig till känna för att förklara sin omsorg. Men där Job ödmjukar sig och blir upprättad väljer Truman att fullfölja sitt uppror genom att lämna den värld som hans skapare ställt i ordning för honom.

Mer uppenbart är kanske att *The Truman Show* rymmer en traditionell generationsuppgörelse där vi kan se Truman som ett barn i en relation där hustrun och Christof utgör hans mamma och pappa. Vad filmen beskriver kan karaktäriseras som ett klassiskt föräldrauppror. En tendens i det moderna samhället är den vilshenhet och det sökande som tidigare framför allt utmärkte ungdomstiden numera präglar alla människors liv, oavsett ålder. Då Truman kommer hem och talar om att göra sig fri och resa ut och se världen klipper hus-

trun av hans resonemang med orden "Du pratar som en tonåring" varvid Truman svarar "Jag känner mig som en tonåring".

Ungdomstiden, eller adolescensen, är en dramatisk fas i människans liv. Från att ha varit ett barn, i någorlunda harmoni med sin omgivning, ska människan lära sig att ifrågasätta och ompröva vuxenvärldens normer och värderingar för att senare förlika sig med dem eller förkasta dem. Det handlar om att frigöra sig från föräldrarnas band och finna en identitet som en unik och självständig person.

I det gamla bondesamhället var det ofta självklart att föräldrarnas yrken eller livsprojekt övertogs av barnen. I det moderna samhället har vi på ett annat sätt möjlighet att själva bestämma hur vi ska leva våra liv. Yrke, bostad och socialt umgänge är inget vi ärver från våra föräldrar. Om det sedan verkligen går att välja sitt liv, och vilka människor som i så fall kan välja, är dock en annan fråga.

★ "Var ingenting äkta?" frågar Truman i slutet av filmen. "Du var äkta", svarar Christof. Fundera över vad som utmärker en "sann människa". Christof menar förmodligen att Truman varit "oförställd". Finns det andra sätt att vara "sanningssökande", till exempel genom att leva ett liv där man är medveten om sina val och där man i alla delar tar ansvar för sitt liv?

★ I filmen *The Truman Show* får vi höra producenten Christof svara på frågan om hur det kommer sig att Truman aldrig upptäckt sanningen om sin värld. Christof säger: "Vi accepterar den värld vi ser. Så enkelt är det." Vad menar han med det? Gäller samma sak för oss som lever i den "riktiga" verkligheten? Hur ska vi gå tillväga för att "upptäcka" livsvillkoren i den värld där vi befinner oss?

Truman och livsfrågorna

I filmen *The Truman Show* är det tydligt att det för Truman själv till en början är omöjligt att överblicka livets komplexitet. Han är ett offer för sina medmänniskors falskhet. Han är som ett barn, instängd i en barnhage. Under filmens gång börjar Truman ifrågasätta sin tillvaro och frigörelseprocessen är ett faktum. Han förvandlas till en medveten, modern samhällsmedborgare. Vid sidan av Truman kan vi se hur också de övriga karaktärerna i filmen på olika sätt och på skilda nivåer exemplifierar hur moderna människor förhåller sig till livet.

Den tyske sociologen Thomas Ziehe har pekat på två faktorer som utmärker människors sätt att förhålla sig till sina liv i det moderna samhället. Det handlar dels om en ökad självförståelse, dels en vidgad förväntan kring vad vi kan göra med våra liv. Ziehe menade ursprungligen att detta framför allt gällde ungdomar, men genom att allt fler kommit att dela de ungas livsvillkor går resonemanet att applicera på de flesta vuxna människor i det moderna samhället. Att vara "ung" är idag ett ideal.

Med ökad självförståelse avses i det här sammanhanget en slags reflexivitet, en förmåga att iakta och kommentera sig själv. Det handlar om en ökad uppmärksamhet på den egna identiteten. Vi lever våra liv samtidigt som vi tycks stå utanför oss själva och betrakta och kommentera det liv vi lever, menar Ziehe. Förenklat kan man säga att vi lever våra liv som om vi stod på en scen. Kvinnan som i TV-serien spelar Trumans hustru Meryl sammanfattar denna hållning i en intervjusituation under förtexterna då hon säger: "För mig är privatliv och offentligt liv samma sak. Truman Show är mitt liv. Truman Show är en livsstil, ett förnämligt liv. Det är... ett lyckligt liv."

I filmen betonas att det inte bara är Trumans närmaste som lever sitt liv i ett tillstånd där liv och teater flyter samman. Under intervjun med Christof får vi veta att "programmets inkomster motsvarar ett mindre lands bruttonationalprodukt" och att "det krävs ett lands befolkning för att göra programmet." Detta uttalande ligger helt i linje med Ziehes uppfattning om hur livet gestaltar sig för medborgarna i det västerländska samhället. Vad filmen antyder är att vi alla betar oss som om vi vore skådespelare i våra egna liv, statister i en gigantisk iscensättning där ingenting är påhittat, men allting är styrt.

Anledningen till att vi lever våra liv som om vi deltog i en skriven pjäs är att vi har ett stort förhandsmedvetande om hur livet kan och bör se ut. Vi har idag tillgång till fler och mer olikartade referenser än tidigare generationer. Vi kan i varje ögonblick jämföra vårt eget liv med andras och diskutera våra verkliga livserfarenheter med de scenarion som målas upp i medierna. Dagens ungdomar vet mer om det vuxna livets erfarenheter och komplikationer än tidigare ungdomsgenerationer. Man känner till vad det innebär att vara vuxen, långt innan man själv blir det.

När det gäller förväntningarna på

livet kan man säga att det i vår del av världen idag finns en utbredd föreställning om att våra liv, våra kroppar och vårt inre kan förändras i enlighet med våra egna önskningar eller allt efter omvärldens krav. "Det är som det är", sa man förr i tiden och menade att man var hänvisad till de rådande omständigheterna. Idag finns en föreställning om att allt kan ifrågasättas och kanske förändras. Man kan vida-reutbilda sig, plastiker sig eller gå i terapi. Genom att följa eller gå emot modetrender och klädstilar kan vi förändra bilden av vilken grupp i samhället vi vill tillhöra. Ingenting är för evigt fastlagt och färdigställt.

Tron på att allt fler delar av livet kan göras till föremål för förändring leder i många fall till frustration och besvikelser. I det gamla samhället överensstämde människornas förväntningar på livet i högre grad med de reella möjligheterna. Livet handlade i första hand om att skaffa arbete och bilda familj. Ett centralt problem för människor idag är att förväntningarna på livet inte alls är kopplade till de reella möjligheterna. Våra förhoppningar och krav färgas av mediernas bilder av framgång, rikedom och skönhet. Idag drömmer många ungdomar om att bli filmstjärnor eller fotomodeller. De vill bli artister eller åtminstone arbeta med media.

I ett samtal med Truman försöker hans vän Marlon hitta ett sätt att bortförklara Trumans känsla av att hela tiden stå i centrum för allas uppmärksamhet: "Är det inte önsketänkande? Att du önskar att du lyckats bättre i livet? Vem har inte fantiserat om att bli intervjuad i Seahaven Tonight? Vem har inte velat vara kändis?"

Dialogen blir komisk eftersom Truman är världens största TV-kändis utan att veta om det. "Jag vet att ingen av oss har fått det som vi hoppades", sammanfattar Marlon sin ståndpunkt – en uppfattning som bekräftar Trumans insikt om att han skulle kunna leva ett helt annat liv.

Under hela sitt vuxna liv har Truman i hemlighet försökt återskapa bilden av sin ungdomskärlek Lauren Garland. Han försöker rekonstruera sin minnesbild av henne genom att riva ut kvinnoporträtt ur olika modemagasin. Bakom ett inramat foto av hustrun gör han sedan ett collage av sin drömkvinna. Med uppmaningen "Gör vi det inte nu blir det aldrig av" lyckades Lauren en gång förmå Truman att lämna läxböckerna i skolbiblioteket för en hastig utflykt till stranden. Sedan de skilts åt har det

tagit Truman hela livet att integrera Laurens livsfilosofi hos sig själv. Allt för mycket har hållit honom kvar i Seahaven.

Först var det Trumans mor som blev allvarligt sjuk, vilket hindrade Truman från resa iväg för att söka upp Lauren på Fiji, och sedan han ingick äktenskap med Meryl har han suttit fast i avbetalningar på hus och bil, vilket hustrun aldrig är sen att påpeka. Att vara trogen arbetet har varit avgörande för att undgå att drabbas av de förestående personalnedsskärningar som kollegorna talar om.

Lusten att lära och viljan att upptäcka världen tycks vara en inneboende drivkraft hos varje barn. I en tillbakablick från skoltiden får vi se Truman i klassrummet då han med fast röst deklarerar att han vill bli "upptäcktsresande, som Magellan". Det är en önskan som hans fröken krossar med orden: "Det är för sent! Det finns inget kvar att upptäcka".

Den unge Trumans dröm om att bli upptäcktsresande blir i filmen en bild för varje människas inre drivkraft att vilja se och lära sig handskas med världen. I hög utsträckning blir vi till som personer då vi testar våra egna och andras gränser. Vi definerar oss själva genom att på olika sätt ta spjår i vår omvärld, inhämta reaktioner och söka vägar att gå vidare.

De flesta människor i vårt samhälle lever idag i ett förhållandevis tryggt och välordnat liv. På olika sätt gararderar vi oss mot en för tidig död. Våra arbetsplatser är reglerade och skyddade. Vi använder säkerhetsbälte och cykelhjälm. Vi äter väl balanserad kost och kompletterar med vitamintillskott. Det är inte en tillfällighet att Truman Burbank i filmen gjorts till försäljare av försäkringar. Försäkringstjänstemannen förkroppsligar en tro på att vi kan gardera oss mot oönskade händelser och att varje förlust kan ersättas genom en ekonomisk kompensation.

Parallellt med att tryggheten i samhället ökat har människors intresse för olika äventyrssporter vuxit. Den mest extremt symbolladdade hobbyn är möjligen att hoppa bunge-jump; att frivilligt kasta sig mot avgrunden endast förankrad med en gummilina om foten. Men det kan också handla om fallskärmshoppning, strapatsrika vandringar eller djuphavsdykning. Även om vi inte själva utövar dessa sporter har de blivit en del av vår livsstil och de flesta har förmodligen

Truman med Meryl som har rollen som hans hustru.

kontakt med äventyrssporternas attribut, till exempel genom att äga en mountainbike eller en robust klocka som är vattentät ned till flera hundra meters djup.

Det stora intresset för dessa äventyrssporter kan förklaras av att de erbjuder moderna människor en väg ut ur trygghetens töcken. Det tycks som om vi når en förhöjd livskänsla då vi kastar oss ut i det okända där vi enbart är hänvisade till oss själva i samspel med naturlagarna. Adrenalinkicken blir som en drog. Att snudda vid döden ger kontur åt livet.

Truman gör sitt livs resa då han övervinner sin rädsla för vatten och lämnar Seahaven i en segelbåt. Han är sedan sju års ålder präglat av drunkningsolyckan där fadern omkom. I återblicken från olyckan får vi se att det är Truman själv som driver på sin far att segla allt längre ut. Att ta sig över vattnet har hos Truman sedan dess kommit att förknippas med att dö, att gå under. För Christof har det varit ett sätt att hålla Truman kvar på ön.

När Truman väljer att fly över havet med båt är det ett sätt för honom att gå i närkamp med det mest skräckinjagande han kan tänka sig. Han tvingar sig själv att övervinna sin rädsla och sätta allt på spel. Han lyckas genomrida stormen och seglar till slut in i den himmelsblå fond som för Truman utgör universums yttersta gräns samtidigt som den är en bild också för hans inre begränsning. Han blir i detta ögonblick upptäcktsresande i sitt eget liv. Truman har ringat in sin värld, precis som en gång den portugisisk-spanske sjöfararen Magellan, som ledde den

första världsomseglingen i början av 1520-talet.

Då båten kraschar i fonden uppnår Truman det han tidigare beskrivit i anslutning till sin resa till Fiji: "Längre bort kommer man inte innan man börjar komma tillbaka." Mycket riktigt utgör kulissen en gräns mellan två världar bestående av "samma lögn" och "samma svek", som Christof uttrycker det.

Det är intressant att notera hur Truman själv förändras under filmens gång. Vi möter honom till en början i pastellfärgade kläder som påminner om tidigt 1950-tal. Mönstren och färgerna på hans kläder är grälla och illa koordinerade vilket kan förklaras av att Truman är den enda person i TV-showen som varje dag själv väljer sina kläder. De riktiga skådespelarna får sina kläder tilldelade av TV-programmets kosymdesigner. Truman bär alltid sina kläder i flera lager: skjorta, slipover och kavaj – eller dubbla tröjor med en jacka över. Parallellt med att Truman börjar demaskera den yttre verkligheten inleds också en process då Truman börjar skala av sig själv alla de roller som hans familj och arbetskamrater tilldelat honom. Då han börjar undersöka sin omvärld sker ett uppvaknande, tydligast gestaltat i scenen då han förföljer sin hustru på sjukhuset iförd kortärmad pyjamas och kavaj.

I slutet av filmen då Truman ger sig av i segelbåten har han utvecklats till vad som liknar en intellektuell yngling i svart polotröja och svarta byxor. De svarta kläderna har han tagit på för att inte väcka uppmärksamhet då han lämnar sitt hus i skydd av mörkret. Samtidigt är han i

slutscenen klädd på samma sätt som TV-producenten Christof vars svarta kläder låter oss förstå att Christof är en man som står över modetrenderna, en man som är ointresserad av att framhäva sin kropp och som istället lägger all tid och kraft på sin tankeverksamhet. Christofs konstnärliga själ framhävs av att han bär en ljusbrun basker. Det enda klädesplagget med färg som Truman bär i slutet av filmen är ett par röda gymnastikskor som låter oss förstå att Truman är en intellektuell yngling i rörelse.

★ Christof säger i filmen att Truman alltid varit fri att lämna Seahaven, men saknat ambition: "Ville han verkligen finna sanningen, så skulle vi inte kunna hindra honom." Vad är det som hållit honom kvar? Vad är det som gör att han till slut väljer att sätta hela sitt liv på spel genom att ge sig av från Seahaven?

★ "Jag vet att ingen av oss har fått det som vi hoppades", säger Marlon i ett samtal med Truman. Diskutera i vilken utsträckning vi som människor har möjlighet att välja våra liv. På vilket sätt bidrar medierna att forma de förväntningar vi ställer på livet?

TV-såpan och publiken

Som publik kan man ibland få en känsla av att tidningar, radio och TV produceras för att underhålla, upplysa eller roa allmänheten. Men för de kommersiella medieföretagen handlar det inte i första hand om att tillmötesgå publikens behov eller önskemål. Eftersom merparten av intäkterna kommer från dem som köper annonsutrymme i tidningen eller i TV-kanalen blir medieföretagens huvuduppgift att leverera tittare till de annonsörer som köper reklamplats i och mellan programmen. Det handlar alltså inte om att sälja program till tittarna, utan om att sälja tittare till annonsörerna. De olika programmen blir i det här spelet ett sätt att sortera tittarna i olika grupper så att annonsörerna lätt ska kunna nå rätt målgrupp.

The Truman Show är en film som på ett ironiskt sätt gisslar den kommersiella televisionens attityder och ambitioner. Filmen är producerad av Paramount Pictures, en del av det amerikanska mediekonglomeratet Viacom som i USA bland annat kontrollerar nio kabel-TV-kanaler och två betal-TV-kanaler. Mot denna bakgrund är det överraskande att filmen i så hög grad är öppet kritisk mot medieindustrin och mot den marknadseko-

nomi i vilken medieföretagen verkar. I förlängningen kan man också se filmen som en uppgörelse med det moderna konsumtionshället där vi medborgare snärjs i mediernas trivialunderhållning som hindrar oss från att se och ifrågasätta den rådande världsordningen.

Den producent som i filmen skapat TV-underhållningen *The Truman Show* kallas Christof. Namnet härrör från det grekiska ordet "christós" som betyder "en som är smord (till kung)", välbekant i namnformen Kristus.

Naturligtvis är Christof kung över sitt rike, men namnet Christof för också tankarna till den bulgariske konstnären Javacheff Christo (född 1935, idag bosatt i New York). Efter att ha flytt från Bulgarien väckte han 1958 stor uppmärksamhet då han packade in husgeråd och möbler i säckkväv och plast som han sedan slog rep och snöre om. Objekten har tolkas som metaforer för den verklighet i tvångströja och ofrihet som konstnären upplevt under kommunistregimen i sitt hemland. Snart övergick Christo till att "förpacka" eller avskärma hela miljöer. År 1962 byggde han med anspelning på Berlinmuren en järnridå av tomma oljefat tvärs över rue Viscont i Paris och 1968 svepte han in konsthallen i Bern i plast. Under 1970- och 1980-talen har Christo fortsatt att genomföra enorma paketeringar av hus, broar och andra byggnader.

Filmens Christof har valt att förpacka själva livet. Han har tagit en ung man och förvandlat hans liv till en TV-show. Programmet kan ses som en installation som i ett nötskal sammanfattar den moderna västerländska människans dilemma. I scenen från skolbalen dansar Truman och hans vänner till en lekfullt arrangerad rocklåt, *Twentieth Century Boy*, skriven av Marc Bolan, vars titel låter oss förstå att Trumans dilemma symboliskt delas av alla 1900-talsmänniskor: TV-shown finansieras av de företag som köper produktplaceringar i programmet. Kanske kan man säga att Christof därmed även paketerar och levererar en publik till dessa produktplaceringar och till de övriga reklamslag som förekommer i programmet.

TV-shown *The Truman Show* är att betrakta som en verklighetsbaserad såpopera. Det kan därför vara av intresse att kortfattat redogöra för såpoperans historia, en programform som i USA vuxit fram i nära samspel med annonsörerna. Begreppet såpopera är en direktöversättning av ordet

"soap opera" som är det folkliga namnet på långa, oavslutade TV-serier, även kallade "daytime serial".

I slutet av 1920-talet ville tvättmedelsföretag som Procter & Gamble annonsera sina produkter i amerikansk radio, men det fanns vid denna tid inga program på dagtid som vände sig till deras främsta målgrupp, det vill säga hemmafruar. Inom amerikansk radio utvecklades då en särskild typ av radioteater som fängade in och underhöll kvinnor samtidigt som programmen inte distraherade allt för mycket från hushållsarbetet.

Den första radiosåpan skapades 1930 av Irna Phillips och bar namnet *Painted Dreams*. Precis som dagens såpoperor kretsade innehållet i denna serie kring en familj och dess öden. Programmet sändes varje vardag och var tio minuter långt. Redan denna första såpa präglades av det som senare kommit att bli utmärkande för denna typ av dramatik: flera historier pågick parallellt, ingen berättelse fick någonsin ett definitivt slut, melodramatisk bakgrundsmusik och programmen avslutades ofta med en spännande scen vars upplösning utlovades i nästa avsnitt. Under 1930-talet skapades en rad liknande radiosåpor. För att producera all denna dramatik inrättades särskilda manusfabriker där en stab av författare samarbetade kring en eller flera radioserier.

Efter andra världskriget fick TV sitt genombrott i USA. Det kom dock att dröja några år innan såpan överfördes till detta nya medium. Förklaringen var att annonsörerna oroade sig för att hemmafruarna, om de satte sig ned framför TV:n, inte skulle arbeta lika effektivt med sina hushållsgöromål och därmed göra av med mindre av deras produkter.

Men utvecklingen gick inte att hejda. I början av 1950-talet gav disk- och tvättmaskinen hemmafruarna möjlighet att sitta ned under dagtid – och de första TV-såporna var ett faktum. I takt med att allt fler kvinnor började förvärvsarbeta har TV-såporna förändrats. TV-såporna visas numera både på dagtid ock kvällstid och målgruppen har vidgats till att gälla hela familjen. Många TV-såpor har också kommit att inriktats mot den allt mer köpstarka ungdomspubliken. Den senaste trenden som vi mött på 1990-talet har varit att göra "reality soaps", uppbyggda kring existerande personer eller situationer. Den faktiva dramatiken har delvis förlorat sin lockelse i det moderna mediebruset. TV-såpans förnyelse har då bestått i

att låta publiken veta att handlingen kretsar kring verkliga människooeden.

Det stora intresset för TV-såporna har ibland förklarats i sociologiska termer. Såperan kan ses som ett modernt uttryck för de myter och sagor som människor i alla tider använt för att tillsammans diskutera moraliska val och olika livsfrågor. Såperans betydelse har ökat i det västerländska samhället i takt med urbanisering och isolering. TV-såpor- nas karaktärer har blivit våra när- maste grannar som vi umgås med och skvallrar om.

Produktionsvillkoren för TV-såpan gör att innehållet ofta anpassas till annonsörernas krav och värderingar. Även om handlingen kretsar kring olika familjeproblem är det sällan historierna ifrågasätter den rådande synen på den västerländska livsstilen och familjen som samhällets viktigas- te konsumtionsenhet. Samtidigt måste medieinnehållet vara utformat så att vi som publik får känna oss intelligenta och insiktsfulla. Om vi känner att vi blir behandlade på ett nedlåtande eller fördomsfullt sätt avstår vi från att titta. De kommersi- ella medierna är helt enkelt tvingade att anpassa sitt innehåll till publikens medvetandenivå. Vill medierna utma- na och kittla publiken handlar det om att föra fram en viss samhällskri- tik utan att medieinnehållet blir sub- versivt eller samhällsomstörtande.

Trumans fru Meryl är i filmen utformad som en niddbild av den köp- glada hustrun. Med överdriven tyd- lighet skildras hur hon sitter fast i ett ekorrhjul bestående av arbete, familj och avbetalningar där hon tycks döva sin frustration med prylar och märkesvaror. Det går lätt att skämta om henne, för vi känner alla igen oss i henne. Ofta är vi själva fullt med- vetna om de processer som styr våra handlingar och våra inköp. Vi psyko- logiserar gärna vårt beteende och redovisar öppet att vi köper godis för att "tröstata" eller kompenserar en dålig dag genom att köpa ett nytt klädesplagg.

Dessa motiv är också tydliga hos Trumans bästa vän Marlon som stän- digt gör entré med en sexpack öl i handen. I dessa scener redovisas på ett ironiskt sätt hur TV-producenten i form av en produktplacering lanserar konsumtionen av alkohol som ett legitimt sätt att döva ångesten kring samlevnadsproblem och andra livs- kriser.

Också medierna erbjuder tröst och verklighetsflykt. Som publik skrattar

vi gott åt scenen där hustrun parke- rar Truman framför TV:n medan hon kör Trumans mor hem. TV-program- met, som enligt hustrun är Trumans favoritprogram, heter *Visa mig vägen hem* och introduceras på följande sätt: "En hyllning till småstaden som lär oss att vi inte behöver ge oss ut i världen och att ingen som har vänner är fattig."

Vad vi kan se rör det sig om en gammal svart-vit TV-serie vars inne- håll är lätt att avläsa och tolka. Programmets moral och värderingar beskrivs i påannonsen med all önsk- värd tydlighet. Den manipulativa kopplingen mellan TV-programmets förljugenhet och Trumans liv sätter medieinnehållet i kritisk relieff. Med den distans som vi idag har till inne- hållet i TV-serien *Visa mig vägen hem* är det lätt att se hur medierna utövar en mental kontroll över sin publik. Som åskådare präglas vi av den värld som medierna tillhandahå- ler för oss.

★ Kunskapen om att programinne- hållet i de kommersiella TV-kanaler- na i första hand produceras för att locka tittare till reklaminslagen är en viktig utgångspunkt för att kritiskt analysera medierna och deras roll i samhället. Diskutera hur denna grundläggande förutsättning på olika sätt påverkar programmen.

★ Under senare år har det blivit allt mer populärt med TV-dramatik upp- byggd kring verkliga personer och situationer. Diskutera var gränsen går mellan "fiktion" och "verklighet" i denna typ av program där allt sägs vara "sant" men ändå är "styrt". Diskutera om det går att fastställa regler för vad som är etiskt riktigt att filma och visa. I vilka situationer finns det risk för att TV utnyttjar och skadar de människor som deltar i programmen?

Kritik mot kulturindustrin

Medierna får vårt samhälle att hänga ihop genom att erbjuda alla män- niskor en gemensam utblickspunkt mot värden. Även nyhetsprogram- men upprätthåller den rådande makt- strukturen och fyller därmed en sam- hällsbevarande funktion. Betraktar vi nyhetsprogrammen i TV på detta sätt är det uppenbart hur ofta nyheterna placeras in i ett sammanhang där undertexten är att ingenting av bety- delse i själva verket hänt. Tänk till exempel på hur nyhetsuppläsarna använder formuleringen "inga sven-

skar finns bland offren" i anslutning till rapporter från olyckor och kata- strofer runt om i världen. I slutet av nyhetssändningen reduceras världs- problemen till en fråga om morgon- dagens väderutsikter. Budskapet är att världen kommer att finnas kvar och att det inte är lönt att oroa sig eftersom vi varken kan styra över vädret eller världshändelserna.

Ur de kommersiella mediernas syn- vinkel är nyheter inte någon lönsam programverksamhet. Att hålla sig med en nyhetsredaktion är dyrbart och det ger inte särskilt mycket peng- ar tillbaka eftersom nyhetsprogram- men sällan motsvarar annonsörernas behov. Många kommersiella TV- kanaler avstår därför från att för- medla nyheter – eller också gör man kvasinyheter av typen MTV-news eller ZTV-nytt där man på ett ore- flekterat och okritiskt sätt kommenterar och presenterar ytterligare nöj- estips. I filmen *The Truman Show* heter aktualitetsmagasinet Tru-Talk och är en devot hyllning till TV-pro- grammet *The Truman Show* och dess skapare Christof.

Frågan om vad vi verkligen får veta genom mediernas nyhetsbevak- ning är föremål för viss kritik i fil- men *The Truman Show*. Morgon- tidningen som en kollega visar Tru- man på jobbet bär rubriken "Seaha- ven världens bästa stad" och senare skymtar dagstidningsrubriken "Vem behöver Europa?". Radionyheterna varnar för flygresor och uppmanar lyssnarna att glömma flygandets faror, för att istället låta "musiken lugna ner er".

Än mer tillspetsad är den kontra- produktiva reklam som omger Tru- man Burbank i Seahaven. På reseby- rån möts han av affischer med texten "Har ni reseförsäkring mot terroris- ter, sjukdomar vilda djur och ligor?" samt bilder av flygplansolyckor med rubriken "Det kan hända dig".

Den kritik mot massmedierna och nyhetsförmedlingen som förekommer i filmen *The Truman Show* för tan- karna till hur makthavarna i det forna Sovjetunionen försökte kon- trollera medvetandet hos sina med- borgare. Men *The Truman Show* utspelas inte i ett öststatssamhälle, utan i en modern marknadsekonomi. Bland de första att formulerade en kritik mot den framväxande masskul- turen i det kapitalistiska samhället var de båda tyska forskarna Theodor W. Adorno och Max Horkheimer som i landsflykt i USA 1944 publice- rade *Upplysningens dialektik*. I sin

bok visar de hur människor i det moderna samhället, trots stor frihet och oändliga valmöjligheter, ändå kan uppfyllas av en malande enformighet och ett främlingskap.

Den centrala texten i *Upplysningens dialektik* heter "Kulturindustri – Upplysning som massbedrägeri" och är en svidande vidräkning med den nya mediekulturen. En väsentlig slutsats är att den nya världen likriktar människorna:

"Kulturen av idag stöper allt i samma form. Film, radio, veckopress utgör ett system. Varje område är enhetligt i sig liksom alla sinsemellan. Till och med de politiska motsättningarnas egna estetiska manifestationer sjunger med samma iver den stålhårda rytmens lov."

I dessa formuleringar anas en skarp ideologikritik. Författarna menar att det nya samhället är uppfyllt med lögn och falskt medvetande och att människorna, som medborgare och konsument, konsekvent blir lurade. Det finns någon eller några som tjänar på att publiken lurats. Den rådande ideologin förmedlas enligt Adorno och Horkheimer genom medierna:

"Hela världen körs genom kulturindustrins filter. Biobesökarens gamla erfarenhet att gatan utanför är som en fortsättning på den film man just har sett, därför att filmen just vill återge en värld av vardagliga förnimmelser, har blivit till ett rättesnöre för produktionen. Ju tätare och mer heltäckande dess tekniker dubblar de empiriska företeelserna, desto lättare lyckas man i dag framkalla illusionen att världen utanför är den direkta förlängningen av den man lär känna på bio. Sedan ljudfilmens plötsliga genombrott har det mekaniska mångfaldigandet helt och hållet satts i detta förhåvandes tjänst. Livet ska till sin tendens inte längre kunna skiljas från ljudfilmen."

Adornos och Horkheimers kritik av medierna kom att bli normgivande för den samhällsanalys som tog form under de följande decennierna, där man i kritiken av till exempel Hollywoodfilmen tog fasta på dess karaktär av handelsvara och förmedlare av en dominant ideologi.

Samspelet mellan medierna och den publik som tar del av dess innehåll är ett återkommande tema i filmen *The Truman Show*. "Det finns ingen större sanning där ute än i den värld jag skapat åt dig", säger Christof till Truman i slutet av filmen i ett försök att övertala Truman att stanna kvar i Seahaven. I många avseenden tycks mycket riktigt livet där ute vara en

spegelbild av livet där inne. Vid återkommande tillfällen får vi se olika TV-tittare i enkla serviceyrken som alla sitter klistrade framför sina TV-apparater där de tittar på *The Truman Show*. Vi skrattar åt deras fascination inför Truman och hans fångenskap samtidigt som vi registrerar att den publik som tittar på Truman själva tycks vara fångar i sina egna liv.

TV-publiken verkar också utsatt för Christofs förmyndarskap. De många produktplaceringarna antyder att TV-programmet vill fostra publiken att leva ett liv som påminner om Trumans. Vi ser tydligt att människorna som tittar på TV-programmet tillhör en helt annat samhällsklass än Truman själv. Programmets ideologiska uppgift tycks vara att hos dessa människor skapa acceptans för den livsstil som finns hos en övre medelklass utan att uppmuntra dem att förändra den politiska verklighet de befinner sig i.

Som publik erbjuds vi att spegla våra liv i de historier som massmedierna förmedlar. Då vår längtan efter frihet och förändring blir oöverkomligt stor erbjuder filmens och televisionens berättelser ett ställföreträdande uppror. Det tycks som om människorna i baren, de äldre damerna i soffan, vakterna i parkeringsgaraget och mannen i badkaret drivs av en stark vilja att själva göra sig fria. De speglar sin längtan i Truman och hans frihetskamp.

Redan i filmens första bild av Truman etableras hans roll som spegelbild. Vi ser honom framför badrumsspeglarna där han i en dialog med sig själv låtsas att han är på en stråpatrik expedition. I sin första replik hör vi honom säga till sin spegelbild: "Jag kommer inte att överleva. Ni får klara er utan mig." Hans andra "jag" låtsas protestera, men Truman insisterar: "Lova mig en sak. Om jag dör innan vi når toppen så använd mig som alternativ föda."

Vad som inledningsvis verkar vara en absurd ordväxling kan i efterhand sägas sammanfatta filmen som helhet. Den manipulerade unge mannen som vi möter framför badrumsspeglarna i början av filmen kommer inte att överleva historien. Han kommer att lämna den inskränkta värld där han befinner sig, genomgå ett reningsbad och nå den andra stranden som en helt ny människa. Som publik får vi fortsätta att leva våra liv utan Truman. För att stärka oss själva och vårt välbefinnande tillåts vi kannibalisera på hans person genom att vi konsumerar medieproduktionen *The Truman Show* –

antingen i form av en TV-show eller i form av en långfilm på biograf.

Att Truman offerar sitt liv för publikens skull får med denna tolkning en närmast religiös innebörd. Man kan lätt se parallellerna till olika offerriter där människor, genom att ta del av offret, anser sig komma i besittning av dess krafter. Man kan jämföra med hur kristna hämtar styrka ur Jesu död genom att i nattvardens symboliska måltid ta del av hans kött och blod.

Då filmberättelsen är slut är det en öppen fråga vad vi själva ska göra med våra liv. Kanske har filmen hjälpt oss att genomskåda vår verklighet. Kanske är det någonting vi vill förändra. Eller är vi lika inskränkta som parkeringsvakterna som i filmens sista bild frågar: "Vad ska vi titta på nu?"

★ Diskutera filmens slutscen. Vad är det egentligen som händer? Hur föreställer vi oss att Trumans liv kommer att se ut då han möter den riktiga verkligheten? Kommer han att träffa Lauren/Sylvia, bilda familj och flytta in i en annan villaförort (vilket vagt antyds då Lauren/Sylvia rusar ut ur sin lägenhet för att möta Truman)? Kan man säga att *The Truman Show* därmed förmedlar samma moral som TV-parodin *Visa mig vägen hem*, fast på ett uppdaterat och mer intrikat sätt?

★ På vilket sätt fungerar Trumans frigörelse som ett ställföreträdande uppror för de människor som i filmen följer programmet på baren, i parkeringsgaraget och i badkaret. Vilken roll spelar berättelsen om Truman i våra egna liv?

★ Fundera över den samhällskritik som presenteras i filmen *The Truman Show*. Är det en rimlig kritik? Det västerländska samhället är ett demokratiskt samhälle med en fri marknad. På vilket sätt kan man anse att medborgarna i detta samhälle blir manipulerade eller förda bakom ljuset?

Mer att läsa

Manuskriptet till filmen *The Truman Show* har publicerats i bokform med förord och kommentarer av manusförfattaren Andrew Niccol och en introduktion av Peter Weir, *The Truman Show* av Andrew Niccol (Nick Hern Books, London 1998).

Såpoperans historia har tecknats av Göran Everdahl i boken *Tvål! Kärlek, svek och härligt hat på teve* (Bokförlaget DN, Stockholm 1998).

Thomas Ziehe analyserar livsvillkoren för ungdomar i det moderna sam-

Ed Harris i rollen som skaparen av TV-programmet *The Truman Show*.

hället i essän "Inför avmystifieringen av världen – Ungdom och kulturell modernisering", publicerad i antologin *Postmoderna tider?*, redigerad av Mikael Löfgren och Anders Molander (Norstedts, Stockholm 1986).

Upplysningens dialektik av Theodor W. Adorno och Max Horkheimer har utgivits på svenska (Röda bokförlaget, Göteborg 1981). Adornos och Horkheimers tankar finns delvis sammanfattade av Lars Gustaf Andersson i en essä kallad "Mediekritik och mediepedagogik", publicerad i antologin *Skolan och de kulturella förändringarna* (Studentlitteratur, Lund 1999).

Kritiken mot TV:s roll i det moderna samhället har på senare år utvecklats av författare som Neil Postman, som skrivit *Underhållning till döds* (Bokförlaget Prisma, Stockholm 1985), och Pierre Bourdieu i essäsamlingen *Om televisionen* (Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm 1998).

Walt Disneys projekt Celebration City i Florida har presenterats i svenska dagstidningar: "Disney bygger Nostalgiutopia" av Svante Lovén, Svenska Dagbladet 30 juli 1996; "Idyll skall prägla Disneys bygge av helt ny stad" av Karin Henriksson, Svenska Dagbladet 19 augusti 1996;

"En dröm om en dröm – Disneys föreställning om Amerika har flyttat in i en splitter ny stad" av Kurt Mälarstedt, Dagens Nyheter 17 november 1996.

Greppet med en direktsänd såpopera med verkliga människor som huvudpersoner kan beskådas på Electrolux hemsida på internet (www.electrolux.com). Sedan 16 december 1996 har Electrolux haft en stillbildskamera placerad i kylskåpet hemma hos familjen Essén i Västerhaninge. Arrangemanget kallas Real Fredge Cam. Kameran tar en bild när någon öppnar kylskåpsdörren och bilden läggs ut direkt på Electrolux hemsida.

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

USA 1998

Regi: Peter Weir

Manus: Andrew Niccol

Foto: Peter Biziou

Scenografi: Dennis Gassner

Kostym: Marilyn Matthews

Klippning: William Anderson, Lee Smith

Ljud: Art Rochester, Lee Smith

Originalmusik: Burkhard Dallwitz

Musik: Philip Glass

I ROLLERNA:

Truman Burbank – Jim Carrey

Christof – Ed Harris

Meryl, Trumans hustru (Hannah Gill) – Laura Linney

Marlon, Trumans vän (Louis Coltrane) – Noah Emmerich

Lauren Garland (Sylvia) – Natascha McElhone

Angela, Trumans mor (Alanis Montclair) – Holland Taylor

Krik, Trumans far (Walter Moore)

– Brian Delate

Lawrence, Trumans kollega – Peter Krause

Vivien, Trumans nya arbetskamrat – Heidi Schanz

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 103 minuter

Format: Vidfilm (1:1,85)

Ljud: Dolby Stereo SR/DTS

Censur: Från 11 år

Översättning: Paula Ekström

Svensk premiär: 6.11.1998

www.trumanshow.com

DISTRIBUTION:

United International Pictures

Box 9502, 102 74 Stockholm

Tel: 08-616 74 00, fax: 08-84 38 70